

Μάθημα 24ο

Ἡ κατασκευή τῆς ἀνθρώπινης ψυχῆς (Β΄).

Κυνεχίζουμε, παιδιά, τὴν ἀνάλυση περὶ τῆς ἀνθρώπινης ψυχῆς, τό τί εἶναι ἡ ψυχή. Εἶδαμε τὴν περασμένη φορὰ ὅτι ὁ Θεός ἐνεφύσησε στό πρόσωπο τόν Ἀδάμ. Στὴν πραγματικότητα βεβαίως πρόσωπο εἶναι ἡ ψυχή· δέν εἶναι αὐτό πού σήμερα λέμε πρόσωπο καί ἀποτελεῖται ἀπό τὰ μάτια, τὴ μύτη, τό στόμα καί τὰ λοιπά. Γι' αὐτό, πολύ ὠραῖα λέει τό κείμενο ὅτι ἐνεφύσησε στούς μυκτῆρες τοῦ Ἀδάμ, στά ρουθούνια του, πού δείχνει ὅτι πραγματικά πρόσωπο εἶναι ἡ ψυχή, καί ὄχι αὐτό πού βλέπουμε ἐξωτερικά.¹ Ἡ ψυχή βεβαίως ἐκφράζεται μέ ὅλο τό σῶμα· ἐκφράζεται ὅμως ἰδιαίτερος μέ αὐτό πού ἐπικράτησε νά τό λέμε πρόσωπο, τὴν ὄψη. Ὁ Θεός ἐνεφύσησε· δέν πῆρε δηλαδή ὑπάρχουσα ὕλη.

Ἀλλά τότε τί εἶναι ἡ ψυχή;

Ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Νύσσης λέει: «Ψυχή ἐστὶν οὐσία γενητή, οὐσία ζῶσα, νοερά, σῶματι ὀργανικῇ

1. Βλ. Μάθημα 23ο, σ. 265 κ.ἐ. Θεόδωρος Μοψουεστίας, *Αποπάσματα εἰς τὴν Γένεσιν*, Α΄, PG 66, 637A: «τῷ δὲ ἐνεφύσησεν πνοὴν ζωῆς, τὴν ψυχὴν ἐμφήνας».

καὶ αἰσθητικῶ, δύναμιν ζωτικὴν καὶ τῶν αἰσθητῶν ἀντιληπτικὴν δι' ἑαυτῆς ἐνιοῦσα, ἕως ἂν ἡ δεκτικὴ τούτων συνέστηκε φύσις»². Θά πάrouμε δυό-τρία σημεῖα ἀπ' αὐτό πού λέει ὁ ἅγιος Γρηγόριος.

Τί εἶναι ἡ ψυχὴ; Ἡ ψυχὴ, λέει, εἶναι μία οὐσία. Δέν εἶναι λοιπόν κάτι πού νοεῖται, παρότι λέγεται νοερά, ἀλλὰ εἶναι κάποια οὐσία. Αὐτὴ ἡ οὐσία τῆς ψυχῆς εἶναι γενητή, δηλαδή εἶναι κτιστή. Δέν εἶναι ἄκτιστη· γιατί ἂν ἦταν ἄκτιστη, θά ἦταν Θεότητα. Καί ὅπως σᾶς εἶχα πει τὴν περασμένη φορὰ, ὅταν ὁ Θεός ἐμφύσησε τὸν Ἀδάμ, δέν σημαίνει ὅτι ἔφυγε κάτι ἀπὸ τὸν ἑαυτό Του γιὰ νὰ δημιουργηθεῖ ἡ ψυχὴ. Ἡ ψυχὴ δέν εἶναι ἕνα κομμάτι τῆς Θεότητος, γιατί τότε κάθε ψυχὴ πού θά ἀμάρτανε θά ἦταν ἡ Θεότητα πού θά ἀμάρτανε, τό ὁποῖο βεβαίως εἶναι ἄτοπο.

Ἡ ψυχὴ λοιπόν, ἐκτός ἀπὸ οὐσία γενητή, κτιστή, εἶναι καὶ οὐσία ζῶσα, δηλαδή οὐσία πού ἔχει ζωὴ καὶ δίνει ζωή. Διότι ἄλλο πράγμα εἶναι ἡ ψυχὴ τῶν ζώων – σ' αὐτά εἶναι μόνο ζωή – καὶ ἄλλο πράγμα εἶναι ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου, ἡ ὁποία εἶναι νοερά, εἶναι ἰδιαίτερος κατασκευασμένη, καὶ ταυτοχρόνως δίνει καὶ τὴ ζωὴ στό σῶμα. Γι' αὐτό λέει μέ πολλή ἀκρίβεια τό ἱερό κείμενο «καὶ ἐγένετο ὁ ἄνθρωπος εἰς ψυχὴν ζῶσαν»³, ψυχὴ πού θά ἔδινε τὴ ζωὴ στό ἀνθρώπινο σῶμα.

Ἐπίσης ἡ ψυχὴ εἶναι νοερά, δηλαδή δέν εἶναι ὑλική. Βρίσκεται μέσα σ' ἕνα σῶμα, τό ὁποῖο χρησιμοποιεῖ ὡς ὄργανό της, καὶ ἀποκτᾷ ἀντίληψη τοῦ κόσμου διὰ

2. Ἅγιος Γρηγόριος Νύσσης, *Διάλογος περὶ ψυχῆς καὶ ἀναστάσεως*, ὁ λεγόμενος τὰ *Μακρίνια*, ΕΠΕ 1, 46, 228.

3. Γέν. 2, 7.

τῶν αἰσθήσεων τοῦ σώματος. Αὐτά μᾶς λέει ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Νύσσης γιὰ τὴν ψυχή.

Ἴσως σᾶς κάνει ἐντύπωση ὅτι ὁ ἅγιος Μακάριος ὁ Αἰγύπτιος μᾶς λέει ὅτι ἡ ψυχή ἔχει μέλη· θά τό ἐξηγήσω ὁμως. Ὅπως τό ἀνθρώπινο σῶμα ἔχει μέλη, δηλαδή τὰ χέρια του, τὰ πόδια του, τὰ μάτια του, τὰ αὐτιά του καί οὕτω καθ' ἑξῆς, ἔτσι ἀκριβῶς, λέει, καί ἡ ψυχή ἔχει τὰ μέλη της.

Ἀλλά δέν πρόκειται περὶ μελῶν, γιατί ἡ οὐσία τῆς ψυχῆς εἶναι ἀπλῆ· δέν εἶναι σύνθετη, ὅπως εἶναι τό σῶμα, πού ἀποτελεῖται ἀπό διαφορετικά στοιχεῖα, τὰ ὁποῖα μποροῦν νά ἀναλυθοῦν, καί συνεπῶς νά διαλυθοῦν.

Ἀφοῦ ὁμως ἡ ψυχή εἶναι ἀπλῆ, πῶς ἔχει μέλη;

Εἶναι μία ἔκφραση, πού θέλει νά δείξει τό ἑξῆς. Ἀκοῦστε τί λέει ὁ ἅγιος Μακάριος: «Ὡσπερ τὰ μέλη τοῦ σώματος, πολλὰ ὄντα, εἷς ἄνθρωπος λέγεται, οὕτω καί τὰ μέλη ψυχῆς εἰσι πολλά». Ὅπως ἀκριβῶς τὰ μέλη τοῦ σώματος, ἂν καί εἶναι πολλά, παρὰ ταῦτα ὁ ἄνθρωπος θεωρεῖται, λέγεται, ἕνας, ἔτσι καί τὰ μέλη τῆς ψυχῆς εἶναι πολλά· δηλαδή: «νοῦς, συνείδησις, θέλημα, λογισμοὶ κατηγοροῦντες καί ἀπολογούμενοι· ἀλλὰ ταῦτα πάντα εἰς ἓνα λογισμόν εἰσιν ἀποδεδεμένα καί μέλη ἐστί ψυχῆς· μία δέ ἐστί ψυχή, ὁ ἕως ἄνθρωπος»⁴. Δηλαδή, μέ ἄλλα λόγια, λέμε συναίσθημα, νόηση, συνείδηση, βούληση, λογισμοί πού κατηγοροῦν καί ἀπολογοῦνται· ἀλλά αὐτά ὅλα ἀποδίδονται σ' ἓνα λογισμό, καί εἶναι τὰ μέλη τῆς ψυχῆς· μία ὁμως εἶναι ἡ ψυχή· ὁ ἑσωτερικός ἄνθρωπος.

4. Ὅμιλ. 7, 8, PG 34, 528B.

Ἡ ψυχὴ λοιπόν εἶναι ἀπλῇ. Ὅπως σᾶς ἔλεγα τὴν περασμένη φορὰ, ὅλα αὐτὰ εἶναι ὅψεις τῆς μιᾶς, ἀπλῆς καὶ ἀσύνθετης ψυχῆς.

Ἐκεῖνο πού παρατηροῦμε, παιδιά, καὶ μᾶς κάνει πολλή ἐντύπωση, εἶναι ὅτι ὑπάρχει μία ἰδιαίτερη σχέση ἀνάμεσα στὴν ψυχὴ καὶ στό σῶμα. Αὐτό τό θέμα τῆς σχέσεως ψυχῆς καὶ σώματος εἶναι πάρα πολύ μεγάλο. Ἴσως θά ἔπρεπε πολλά μαθήματα νά ἀφιερώσουμε, γιά νά δοῦμε αὐτὴ τὴ σχέση ἀνάμεσα στὴν ψυχὴ καὶ στό σῶμα. Ἀρκεῖ νά σᾶς πῶ ὅτι ἀποτελεῖ ἓνα στοιχεῖο, ἓνα ἀντικείμενο ἐπιστημονικῆς ἔρευνας, καὶ τῆς Ψυχολογίας καὶ τῆς Ἰατρικῆς.

Δέν πρέπει ποτέ νά ἀσχολούμαστε μόνο μέ τό σῶμα ἢ μόνο μέ τὴν ψυχὴ. Θά εἶχαμε τόν μισό ἄνθρωπο, ἂν ἐξετάζαμε μόνο τό σῶμα του, πού πρέπει νά θεραπεύσουμε· ἢ, ἐπίσης, θά εἶχαμε τόν μισό ἄνθρωπο, ἂν εἶχαμε μόνο τὴν ψυχὴ του πού πρέπει νά θεραπεύσουμε. Δέν πρέπει ὁ γιατρός νά βλέπει μόνο τό σῶμα τοῦ ἀσθενοῦς, οὔτε ὁ ψυχίατρος ἢ ὁ ψυχολόγος νά βλέπει μόνο τὴν ψυχὴ, ἀλλά τόν ὅλο ἄνθρωπο.

Καί ἐκεῖνο πού δημιουργεῖ προβλήματα, τὰ ὁποῖα γίνονται ἀντικείμενο ἔρευνας καὶ θεραπείας ἀπὸ τὴν ἱατρικὴ ἐπιστῆμη, εἶναι ἡ σχέση αὐτῶν τῶν δύο, ψυχῆς καὶ σώματος. Ὅταν ἔχουμε μιά ἁρμονικὴ σχέση, ἔχουμε ὑγεία· ὅταν ὅμως ἔχουμε μιά δυσαρμονικὴ σχέση, τότε δέν ἔχουμε ὑγεία.

Σ' ἓνα συνέδριο τῆς ἱατρικῆς τῆς προσωπικότητος στὴν πόλη Μπόσεϋ τῆς Ἑλβετίας (Collex-Bossy), εἶχε εἰπωθεῖ πολύ ὠραῖα τό ἑξῆς· ὅτι ἡ ἀρρώστια εἶναι κάτι περισσότερο ἀπὸ τὴν παρουσία ἑνὸς μικροβίου· εἶναι

μιά δυσαρμονία ανάμεσα στην ψυχή και τό σῶμα. Ὅπως καί ἡ ὑγεία εἶναι κάτι περισσότερο ἀπό τήν ἀπουσία ἑνός μικροβίου· εἶναι ἡ ἁρμονία ψυχῆς καί σώματος.⁵

Ἀκοῦστε ὁμως πῶς τό λέει αὐτό πάλι ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Νύσσης. Εἶναι πολύ σπουδαῖο, καί παρακαλῶ, ἐπιμένω, νά τό προσέξετε αὐτό, ἄν θέλετε νά ἔχετε πάντοτε μία, ὅπως λέμε, ψυχοσωματική ὑγεία. Πολύ νά τό προσέξουμε! Βεβαίως τό σῶμα μας ὑφίσταται τή φθορά του μέσα σ' αὐτόν τόν κόσμον· κι ἄν τυχόν ἀρρωσταίνει, θά λέγαμε τουλάχιστον νά ἀρρωσταίνει ἀπό τήν παρουσία ἑνός μικροβίου. Ἡ ψυχή νά μήν ἀρρωσταίνει· νά εἶναι ὑγιής καί νά μήν μᾶς δημιουργεῖ προβλήματα. Προσέξτε το αὐτό!

Λοιπόν, λέει ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Νύσσης: «οὐ γάρ κρατεῖται ἡ ψυχή ὑπὸ τοῦ σώματος, ἀλλ' αὐτή κρατεῖ τὸ σῶμα. οὐδὲ ἐν τῷ σώματί ἐστιν ἡ ψυχή, ὥς ἐν ἀγγεῖῳ ἢ ἀσκῷ, ἀλλὰ μᾶλλον τὸ σῶμα ἐν ταύτῃ»⁶. Δηλαδή, ἡ ψυχή δέν περιέχεται στό σῶμα, ἀλλά αὐτή περιέχει τό σῶμα. Οὔτε εἶναι μέσα στό σῶμα ἡ ψυχή,

5. Ἡ *ιατρική τῆς προσωπικότητος* – ἡ ὁποία προτάθηκε τό 1940 περίπου ἀπό τόν Ἑλβετό ἱατρό Πῶλ Τουρνιέ (1898-1986)– στήν οὐσία εἶναι μία καινούργια μορφή τῆς ἱατρικῆς, καί προσφέρει α) γνώση γιά τόν ἄνθρωπον καί β) ἀντιμετώπιση τῆς προσωπικότητος τοῦ ἀσθενοῦς ἀπό τόν ἱατρό. Ἡ ἱατρική τῆς προσωπικότητος θεωρεῖ τόν ἄνθρωπον ὄν πνευματικό, καί δέν ἐξαντλεῖ τό ἐνδιαφέρον της στό σῶμα, διαγνωστικῶς καί θεραπευτικῶς, ἀλλά προχωρᾷ καί πιό πέρα· ἀναζητᾷ τόν χαρακτήρα τοῦ ἀσθενοῦς, τί εἶδους ἄνθρωπος εἶναι, ὅπως ἔλεγε ὁ Ἱπποκράτης, καί, θεραπεύοντας τό σῶμα, προχωρᾷ στήν πνευματική ἀνοικοδόμηση τοῦ ἀσθενοῦς, γιά νά ἀντιμετωπιστεῖ ἡ ἀσθένειά του.

6. Γρηγορίου Νύσσης, *Περὶ Ψυχῆς*, Λόγος Α', PG 45, 217B.

σάν σέ ἓνα δοχεῖο ἢ ἓναν ἄσκό, ἀλλά μάλλον τό σῶμα εἶναι μέσα σ' αὐτήν.⁷

Αὐτό εἶναι κάτι πού ἴσως δέν τό εἶχατε φανταστεῖ ποτέ, γιατί συνήθως λέμε ὅτι ἡ ψυχὴ περιέχεται στό σῶμα. Ὅχι· ἡ ψυχὴ περιβάλλει τό σῶμα, καί δέν περιβάλλει τό σῶμα τήν ψυχή. Ἡ ψυχὴ συνέχει τό σῶμα, καί ὅχι τό σῶμα συνέχει τήν ψυχή –συνέχω θά πεῖ κρατῶ. Ἡ ψυχὴ κρατᾷ τό σῶμα, καί ὅχι τό σῶμα τήν ψυχή.

Αὐτό εἶναι πολύ σπουδαῖο σημεῖο. Βλέπει δηλαδή κανεῖς τή σημαντική θέση τῆς ψυχῆς στόν ἄνθρωπο.

Νά ρωτήσω: Ποῦ εἶναι ἡ ψυχὴ; Μήπως εἶναι στό δάκτυλό μου; Μά, ἐάν κόψω τό δάκτυλό μου, δέν παύω νά ἔχω τήν αὐτοσυνειδησία μου, τό πρόσωπό μου, τό ἐγώ μου, δηλαδή τήν ψυχὴ μου. Μήπως εἶναι στό χέρι μου; στό πόδι μου; Μήπως εἶναι, ἐπιτέλους, σ' αὐτή τήν ἴδια τήν καρδιά; Κατά τήν ἐβραϊκὴ ψυχολογία, λέγεται ὅτι ἡ ψυχὴ εἶναι στήν καρδιά. Αὐτό ὅμως εἶναι εἰκόνα, εἶναι ἔκφραση. Ἐάν ὑποτεθεῖ ὅτι κάνω μεταμόσχευση καρδιᾶς, μήπως θά ἀλλάξω προσωπικότητα; Ἀναμφισβήτητα, ὅχι. Ἐχουν γίνει μεταμοσχεύσεις καρδιᾶς· μήπως οἱ ἀσθενεῖς ἀλλάξαν προσωπικότητα; πῆραν

7. Αὐτό λέει καί ὁ μέγας Βασίλειος: «Θαύμαζε τὸν τεχνίτην, πῶς τῆς ψυχῆς σου τὴν δύναμιν πρὸς τὸ σῶμα συνέδησεν, πῶς, μέχρι τῶν περάτων αὐτοῦ δικνουμένην, τὰ πλεῖστον διεσπῶτα μέλη πρὸς μίαν σύμπνοϊαν καὶ κοινωνίαν ἄγει» (Εἰς τὸ «Πρόσεχε σεαυτῷ», PG 31, 216B), ἀλλὰ καί ὁ ἅγ. Ἰωάννης Δαμασκηνός: «Ἡ δὲ ψυχὴ συνδέεται τῷ σώματι ὅλη ὅλῳ, καὶ οὐ μέρος μέρει» (Ἐκδοσις ἀκριβοῦς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως, PG 94, 853A), λέγοντας ὅτι τό ἐμπυκνωμένο σῶμα μοιάζει μέ πυρακτωμένο σίδερο πού τό περιβάλλει ἡ φωτιά. Αὐτό συμβαίνει ἐπειδὴ ἡ ἀσώματη φύσις «οὐκ ἔχει σχῆμα, ἵνα σωματικῶς περισχεθῇ, καὶ οὐ σωματικῶς περιέχεται, ἀλλὰ νοητῶς» (PG 94, 852A).

ἄλλη ψυχή; Ὁχι.

Ἀλλά κι ἐμεῖς δεχόμαστε συμβατικά καί λέμε πώς ἡ ψυχὴ εἶναι στήν καρδιά. Αὐτό ὅμως ἀποτελεῖ μία τεχνική, καί μάλιστα γιά τήν νοερά προσευχή.⁸ Δέν θά μείνω ἐδῶ περισσότερο, γιατί εἶναι ἄλλο θέμα αὐτό.

Ὅπως καί στή Φυσική, κάποτε δεχόμασταν ὅτι ὁ ἡλεκτρισμός ξεκινοῦσε ἀπό τόν θετικό πόλο, ἀπό τό σύν, καί πηγαινε στόν ἀρνητικό, στό πλὴν. Ἦταν συμβατικό αὐτό· δέν ἦταν πραγματικό. Μετά ὅμως ἀνακαλύψαμε, πειραματικά πιά, ὅτι τὰ ἡλεκτρόνια φεύγουν ἀπό τό πλὴν καί πηγαίνουν στό σύν.

Τοῦτο βέβαια δέν εἶχε σέ τίποτα νά ἐμποδίσει στή μελέτη τοῦ ἡλεκτρισμοῦ. Μάλιστα θά σᾶς ἔλεγα, ἔτσι,

8. Ἡ νοερή καί καρδιακή προσευχή, σύμφωνα μέ τοὺς νηπιτικούς Πατέρες, εἶναι ἡ συγκέντρωση τοῦ νοῦ στήν καρδιά μας κυρίως, καί χωρὶς νά μιᾶμε μέ τό στόμα, μέ μόνο τόν ἐνδιάθετο λόγο, νά λέμε αὐτὴν τὴ σύντομη καί μονολόγιση προσευχή: *Κύριε, Ἰησοῦ Χριστέ, Υἱέ τοῦ Θεοῦ, ἐλέησόν με*. Οἱ Πατέρες μερικές φορές ἐπιτρέπουν στόν ἀρχάριο νά προσφεύγει στήν τεχνητὴ μέθοδο εἰσαγωγῆς τοῦ νοῦ στήν καρδιά. Ἔτσι, δίνοντας κατάλληλη θέση στό σῶμα του καί κλίνοντας τό κεφάλι του πρὸς τό στήθος, προσφέρει νοερά τὴν προσευχή, εἰσπνέοντας ἤσυχα τόν ἀέρα, μέ τίς λέξεις *Κύριε, Ἰησοῦ Χριστέ (Υἱέ τοῦ Θεοῦ)*, καί ἔπειτα, ἐκπνέοντας, τελειώνει μέ τό *ἐλέησόν με (τόν ἀμαρτωλό)*. Ὅμως ἡ κακὴ χρῆση μιᾶς ἐξωτερικῆς τεχνικῆς μπορεῖ νά βλάψει τὴν ὑγεία τοῦ ἀρχαρίου καί νά διαταράξει τὴ διανοητικὴ του ἰσορροπία· γι' αὐτό ὑπάρχει ἀνάγκη ἐνός ἐμπειροῦ καθοδηγητοῦ. Ἄν δέν ὑπάρχει ἓνας τέτοιος, εἶναι καλύτερο ὁ ἀρχάριος νά περιοριστεῖ στήν ἀπλή ἀπαγγελία τῆς εὐχῆς τοῦ Ἰησοῦ, χωρὶς νά νοιάζεται καθόλου γιά τόν ρυθμὸ τῆς ἀναπνοῆς του ἢ γιά τοὺς κτύπους τῆς καρδιάς του. Γιά ὅλους τοὺς δασκάλους τοῦ Ἑσυχασμοῦ, τό οὐσιαστικό δέν εἶναι ὁ ἐξωτερικὸς ἔλεγχος τῆς ἀναπνοῆς, ἀλλὰ ἡ ἐσωτερικὴ καί μυστικὴ ἐπὶ κλήση τοῦ ὀνόματος τοῦ Ἰησοῦ.

από προσωπική εμπειρία,⁹ ότι τά μέν τεχνικά βιβλία είχαν τήν καινούργια αντίληψη, ότι από τό πλὴν πηγαίνουμε στό σύν, τά δέ κλασσικά βιβλία τῆς Φυσικῆς στά Πανεπιστήμια είχαν τό αντίθετο. Σιγά-σιγά βέβαια τώρα ἔχουν ἀλλάξει. Δέν εἶχε ὅμως σέ τίποτα νά ἐμποδίσει στή μελέτη.

Ἔτσι κι ἐδῶ. Τό νά ποῦμε ὅτι ἡ ψυχὴ εἶναι στήν καρδιά –γιατί ἔχουμε ἀναπτύξει μιὰ τεχνική πού θά μᾶς βοηθήσει στήν προσευχή ἢ σέ ὅ,τι ἄλλο, ἢ ἐκεῖνο πού λέει ὁ Κύριος, ὅτι ἀπό τήν καρδιά προέρχονται πονηροὶ διαλογισμοὶ καί λοιπά καί λοιπά,¹⁰ δέν ζημιώνει σέ τίποτα τό νά πῶ ὅτι ἡ καρδιά εἶναι ἢ δέν εἶναι ἡ ἔδρα τῆς ψυχῆς.

Ἀλλά μήπως ἡ ψυχὴ εἶναι στόν ἐγκέφαλο;

Παιδιά, ἡ ψυχὴ εἶναι ἓνα μυστήριον· δέν ξέρουμε ποῦ βρίσκεται. Συνέχει τό σῶμα, τό συγκρατεῖ, δέν συνέχεται ἀπό αὐτό. Καί ἡ ἔνωσή τους εἶναι φοβερή· θά τό δοῦμε λίγο πιό κάτω. Ἐκεῖνο πού ἔχει σημασία εἶναι ὅτι ἀνάμεσα στήν ψυχὴ καί τό σῶμα ὑπάρχει μία σχέση, καί ἐπίσης μία ἀλληλοεπίδραση.

Ὁ μέγας Βασίλειος λέει τό ἑξῆς: «δέχεται μὲν τὴν ζωὴν ἐκ τῆς ψυχῆς τὸ σῶμα, δέχεται δὲ ἀλγηδόνας ἀπὸ τοῦ σώματος ἡ ψυχὴ»¹¹.

9. Ὁ π. Ἀθανάσιος Μυτιληναῖος ἀρχικά παρακολούθησε μαθήματα καί ἐργαστήρια ραδιοτεχνίτου στό Κέντρο Ἡλεκτρονικῶν σπουδῶν Ράδιο-Καραγιάννη στήν Ἀθήνα. Κατόπιν φοίτησε στήν ἀναγνωρισμένη ἀπὸ τό κράτος Ραδιοτεχνικὴ Σχολὴ Ἀθηνῶν, ἀπ' ὅπου πῆρε τό Δίπλωμα τοῦ Ραδιοτεχνίτου, ἐνῶ ἀργότερα ἀπὸ τὴν ἴδια Σχολὴ πῆρε καί τό δίπλωμα τοῦ Ραδιοηλεκτρολόγου.

10. Βλ. Ματθ. 15, 19. Μάρκ. 2, 6. 7, 21. Λουκᾶ 2, 35. 3, 15. κ.ά.

11. Λόγος εἰς τό «Πρόσεχε σεαυτῷ», ΕΠΕ 6, 5, 240· 10.

Νά τό ἀναλύσουμε αὐτό λίγο πιό ἀπλᾶ, μέ παραδείγματα.

Ἄν ὑποθεθεῖ ὅτι ἡ ψυχὴ μου εἶναι δύσθυμη, δηλαδή μέ ἀπασχολεῖ κάτι πού εἶναι καθαρώς πνευματικό θέμα, ὥς ποῦμε ἔχω κάνει μία ἁμαρτία, τότε πέφτω σέ ἀθυμία. Ἡ ἀθυμία αὐτὴ ἐπηρεάζει τό σῶμα μου· μπορεῖ νά φθάσω νά ἁρρωστήσω, ἀκόμα καί νά πεθάνω. Ἀντίστροφα· ἂν μέ ταλαιπωρεῖ μία ἁρρώστια στό σῶμα –πονάει τό δόντι μου, πονάει τό κεφάλι μου, πονάει συνεχῶς– αὐτό ἐπηρεάζει τήν ψυχὴ καί μέ κάνει δύσθυμο. Αὐτό δείχνει ὅτι ὁ ἕνας παράγων ἐπηρεάζει τόν ἄλλο παράγοντα.

Ἄ, ὥστε λοιπόν, ἂν ἁμαρτάνω μπορεῖ νά φθάσω στό νά ἁρρωστήσω; Ναί. Θυμᾶστε ἐκεῖνον τόν στίχο ἀπό τήν Παρακλήση; «*Ἀπὸ τῶν πολλῶν μου ἁμαρτιῶν ἀσθενεῖ τὸ σῶμα, ἀσθενεῖ μου καὶ ἡ ψυχή...*»¹². Μά ἡ ἁμαρτία εἶναι στήν ψυχὴ· πῶς ἀσθενεῖ τό σῶμα; Ἀσθενεῖ διότι ἀκριβῶς ὑπάρχει αὐτὴ ἡ ἀλληλεπίδραση.

Φεύγοντες γρήγορα ἀπὸ τό σημεῖο αὐτό, παιδιά, θά ἤθελα, ἀπ' ὅσα ἀκούσατε περὶ ψυχῆς, νά προσέξετε πάρα πολύ αὐτό τό σημεῖο, αὐτὴν τήν ἀμεσότητα ἐπίδραση ψυχῆς καί σώματος.

Φθάσαμε νά λέμε ὅτι ἡ καλή ἢ κακὴ κατάσταση τοῦ σώματος ἐπηρεάζει καί τήν πνευματικὴ μας ζωή. Ἄς ποῦμε, ἕνας ἄνθρωπος παρουσιάζει μία ὀκνηρία. Ἡ ὀκνηρία βεβαίως εἶναι θέμα τῆς ψυχῆς, εἶναι δηλαδή ἁμαρτία. Ἡ τεμπελιά εἶναι ὑπόθεση πνευματικὴ· ἡ ψυχὴ ἔχει ἀκηδία, τεμπελιάζει. Καί ὅμως, ἂν ψάξουμε,

12. Μεγαλυνάριο ἀπὸ τόν Μικρὸ Παρακλητικὸ Κανόνα.

μπορεῖ νά βροῦμε ὅτι κάποτε ἡ αἰτία ὑπάρχει στό ἴδιο μας τό σῶμα.

Διάβαζα σχετικά ὅτι μπορεῖ νά λείπει κάτι ἀπό τό σῶμα· νά λείπει χαλκός ἢ σίδηρος ἢ μιά βιταμίνη, νά λείπει κάποιο ἄλλο στοιχεῖο, πού ἔχουμε μέσα μας σέ μικρές ποσότητες, καί νά προκαλεῖται μία κατάσταση σωματική τέτοια, πού στό τέλος ὁ ἄνθρωπος νά μὴν ἔχει ὄρεξη νά κάνει τίποτα. Καί νά λέμε: *Βρέ, τεμπέλη ἄνθρωπε... βρέ, τεμπέλα... γιατί δέν δουλεύεις;... καί νά φταίει ἡ ἔλλειψη κάποιου στοιχείου ἀπό τόν ὀργανισμό τοῦ ἀνθρώπου αὐτοῦ.*

Μόνο, προσέξτε, μὴ τό πάρετε αὐτό ὡς ἀφορμὴ καί τεμπελιάζετε καμμιά φορά, καί πεῖτε *κάτι μοῦ λείπει!...* Προσοχή στό σημεῖο αὐτό. Γιατί πολλές φορές τό ἔχουμε σάν πρόφαση γιὰ νά δικαιολογήσουμε μία ἁμαρτωλὴ μας κατάσταση, ὅτι κάτι φταίει γιὰ τό ὅποιο ἐμεῖς δέν εἴμαστε ὑπεύθυνοι.

Λάβετε ὑπόψη σας ὅτι ἰσχυρές βουλήσεις ἀνθρώπων κατάφεραν νά ὑπερνικήσουν τέτοιες καταστάσεις. Ξέρετε πόσοι ἄρρωστοι ἄνθρωποι μεγαλούργησαν;

Ὁ Παῦλος, ὁ ἀπόστολος τῶν ἐθνῶν, ὁ μέγας ἅγιος Παῦλος, ἦταν ἄρρωστος, παιδιά, καί εἶχε ὀργώσει τὴ Μεσόγειο,¹³ ἂν καί ἐμποδιζόταν ἀπὸ κάποια ἀρρώστια του, πού δέν ξέρουμε τί ἦταν. Μᾶς λείει μάλιστα ὁ ἴδιος πὼς παρακάλεσε τόν Κύριο, μιά καί δυό καί τρεῖς φορές, νά τόν ἀπαλλάξει ἀπὸ ἐκεῖνο πού εἶχε.

Ὁ Κύριος ὅμως δέν τόν ἀπάλλαξε, ἀλλὰ τοῦ εἶπε:

13. Ὁ ὁμιλητὴς ἀναφέρεται στό πλούσιο ἱεραποστολικὸ ἔργο τοῦ Ἀποστόλου, μέ τίς τέσσερις περιοδεῖες του στὸν ἐθνικὸ κόσμο.

Σοῦ εἶναι ἀρκετή ἡ χάρη πού σοῦ ἔχω δώσει· γιατί ἡ δύναμή μου ολοκληρώνεται καί ἀναδεικνύεται τέλεια στή δική σου τήν ἀσθένεια.¹⁴ Καί αὐτό, γιά νά μή ποῦν οἱ ἄνθρωποι ὅτι ἐσύ εἶσαι ὁ σοφός, ὁ ὑγιής, ὁ ἀτσάλινος ἄνθρωπος, γι' αὐτό καί κατάφερες νά πετύχεις ὅ,τι πέτυχες... ὄχι! ἀλλά γιά νά φανεῖ ἡ χάρη μου, πού σέ ἐνίσχυσα καί κατόρθωσες μεγάλα καί θαυμαστά.

Καί ὁ Παῦλος παρέμενε ἄρρωστος!

Τό παράδειγμα τοῦ ἀποστόλου Παύλου, παιδιά, νά τό ἔχουμε μπροστά στά μάτια μας, γιά νά θυμόμαστε ὅτι μπορούμε νά ὑπερνικοῦμε καταστάσεις, ὅπως αὐτές πού ὀφείλονται στίς ἀλληλεπιδράσεις ψυχῆς καί σώματος.

Τό πῶς εἶναι ἐνωμένη ἡ ψυχή μέ τό σῶμα, παιδιά, εἶναι ἓνα μυστήριο, ὅπως σᾶς ἔλεγα προηγουμένως. Ὅπως μυστήριο ἀποτελεῖ καί ὁ χωρισμός τῆς ψυχῆς ἀπό τό σῶμα. Διότι δέν ξέρουμε μέ ποιόν τρόπο μπορεῖ νά χωρίζεται τό ἓνα ἀπό τό ἄλλο. Μυστήριο! Στέκεται καί ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός μπροστά σ' αὐτό τό μυστήριο, καί θαυμάζει καί ἀπορεῖ καί θεολογεῖ καί λέει: *Πῶς εἶναι δυνατόν αὐτό νά γίνεται*,¹⁵ Τό ἀγνοεῖ· δέν τό γνωρίζει. Εἶναι λοιπόν πραγματικά ἓνα μυστήριο.

Θά μπορούσαμε νά ποῦμε ὅτι ἀπό τόν καιρό πού μπήκε ἡ ἁμαρτία στή ζωή τῶν ἀνθρώπων, τῶν πρωτοπλάστων, ἀπό τότε εἰσῆλθε καί ὁ θάνατος.

14. Β' Κορ. 12, 7-9.

15. Βλ. Νεκρώσιμο Ἀκολουθία: «Ὁ τοῦ θαύματος! τί τὸ περὶ ἡμᾶς τοῦτο γέγονε μυστήριον; Πῶς παρεδόθημεν τῇ φθορᾷ; πῶς συνεξεύχθημεν τῷ θανάτῳ;».

Σᾶς ἐνημερώνω ἀπό τώρα πώς γιά τήν ἁμαρτία, ἀλλά καί γιά ἄλλα στοιχεῖα, ὅπως τούς δερμάτινους χιτῶνες, τήν βρώση τοῦ καρποῦ, τόν παράδεισο καί τά λοιπά, αὐτά θά τά δοῦμε τοῦ χρόνου, ἂν ζήσουμε ὡς τότε καί εἴμαστε καλά καί θέλει ὁ Θεός. Σᾶς τά λέω ἀπό τώρα γιά νά σᾶς κεντρίσω τό ἐνδιαφέρον, γιατί πραγματικά ὑπάρχει μεγάλο ἐνδιαφέρον, ὅπως εἶδατε ἐξῆλλου καί ἀπό τά φετινά μας θέματα.

Ἀπό τόν καιρό λοιπόν πού μπήκε ἡ ἁμαρτία στόν ἄνθρωπο, μπήκε καί ὁ θάνατος. Ἔτσι, ἔχουμε πιά τόν χωρισμό τῆς ψυχῆς ἀπό τό σῶμα. Κι ὅπως λέει ἡ Ἀγία Γραφή, «ἀπόκειται τοῖς ἀνθρώποις ἅπαξ ἀποθανεῖν»¹⁶, μένει στούς ἀνθρώπους νά πεθάνουν μόνο μιὰ φορά.

Παιδιά, ξέρετε ὅτι θά πεθάνουμε ὅλοι; Προσέξτε· θά πεθάνουμε ὅλοι, μηδενός ἐξαιρουμένου!... Βέβαια, γιά νά εἶμαι ἀκριβέστερος, δέν θά πεθάνει ἡ γενεά τῶν ἀνθρώπων ἐκείνων πού θά ζοῦν ὅταν θά ἔλθει ὁ Χριστός στόν κόσμο πάλι. Ἐκεῖνοι δέν θά πεθάνουν, ἀλλά θά ἀλλαχθοῦν, ὅπως μᾶς λέει ὁ ἀπόστολος Παῦλος· θά ἀλλαχθοῦν ἀπό τή φθορά στήν ἀφθαρσία καί ἀπό τή θνητότητα στήν ἀθανασία.¹⁷ Ὅμως, ἐφόσον δέν ἦλθε ἀκόμα ὁ Χριστός καί ἐφόσον μεγαλώνουμε καί γερνᾶμε, ἀναμφισβήτητα θά πεθάνουμε. Αὐτό ἄς μὴ μᾶς διαφεύγει ποτέ.

Ἔτσι, τί σημαίνει ὅτι θά πεθάνω; Σημαίνει ὅτι θά χωριστεῖ ἡ ψυχή μου ἀπό τό σῶμα. Καί ἡ ψυχή ποῦ θά βρεθεῖ; ποῦ θά πάει;

16. Ἐβρ. 9, 27.

17. Βλ. Α΄ Κορ. 15, 51-55. Β΄ Θεσ. 4, 13-17.

Λέμε ότι ἡ ψυχὴ εἶναι ἀθάνατη καὶ τὸ σῶμα εἶναι θνητό. Δέν εἶναι ὅμως ἀκριβῆς ἔκφραση αὐτή. Ἀπλῶς ὁ θάνατος χωρίζει τὴν ψυχὴ ἀπὸ τὸ σῶμα. Καὶ ἐπειδὴ τὸ σῶμα εἶναι πολυσύνθετο, διαλύεται στὰ μέρη ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἀποτελεῖται· ἡ ψυχὴ ὅμως, ἐπειδὴ δέν εἶναι σύνθετη ἀλλὰ ἀπλὴ καὶ δέν ἀναλύεται, εἶναι ἀθάνατη.

Ὅμως ἡ ψυχὴ πηγαίνει στόν οἶκεῖο της τόπο. Ἄλλὰ ποιός εἶναι αὐτός ὁ οἶκεῖος της τόπος; Εἶναι ὁ Ἄδης, παιδιά. Ὁ Ἄδης, μετὰ Χριστόν, ἔχει δύο διαμερίσματα· οἱ εὐσεβεῖς ψυχές πηγαίνουν στό διαμέρισμα πού λέγεται *Παράδεισος*.

Ὅταν ὁ Χριστός πῆγε στόν Ἄδη, πῆρε τίς ψυχές τῶν δικαίων τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, καὶ τοῦ ληστοῦ, καὶ τότε μέρος τοῦ Ἄδου μεταβλήθηκε σέ Παράδεισο. Βεβαίως, δέν εἶναι ὅπως ὁ ἀρχαῖος παράδεισος, μέ δένδρα καὶ λοιπά, δέν εἶναι ὑλικός παράδεισος· εἶναι νοητός· δηλαδή ἐκεῖ εἶναι τὸ φῶς τοῦ Θεοῦ, ἡ ἄκτιστη ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ, ἡ δόξα τοῦ Θεοῦ. Καὶ οἱ ψυχές μερικῶς ἀπολαμβάνουν τὴ δόξα αὐτή· μερικῶς.¹⁸

18. Ὁ μέγας Ἀθανάσιος μᾶς λέει ὅτι οἱ δίκαιοι μετὰ τὸν θάνατό τους δοκιμάζουν *μερικὴν ἀπόλαυσιν*, οἱ δὲ ἁμαρτωλοὶ *μερικὴν κόλασιν*. «Τί οὖν; ἀπέλαβον οἱ δίκαιοι τὰ ἀγαθὰ, καὶ οἱ ἁμαρτωλοὶ τὴν κόλασιν; Οὐδαμῶς. Ὅμως δὲ τὴν χαρὰν ταύτην ἔχουσιν αἱ τῶν ἁγίων ψυχαί· καὶ ἔστιν αὕτη μερικὴ ἀπόλαυσις, ὥσπερ καὶ ἡ λύπη, ἣν οἱ ἁμαρτωλοὶ ἔχουσι, μερικὴ κόλασις.» (PG 28, 609, 20-25, Ἑρώτησις κ'). Ὁ δὲ ἱερός Χρυσόστομος, ἐρμηνεύοντας τὸ χωρίο «ἵνα μὴ χωρὶς ἡμῶν τελειωθῶσι» (Εβρ. 11, 39-40), ὑποστηρίζει ὅτι οἱ δίκαιοι, οἱ ὁποῖοι μετέστησαν στὴν ἄλλῃ ζωῇ, δέν ἔχουν ἀπολαύσει ἀκόμη τὰ ἀγαθὰ τῆς αἰώνιας ζωῆς, διότι περιμένουν ἐμᾶς. «Προέλαβον κατὰ τοὺς ἀγῶνας, ἀλλ' οὐ προλαμβάνουσι κατὰ τοὺς στεφάνους. Οὐκ ἐκείνους ἠδίκησεν, ἀλλ' ἡμᾶς ἐτίμησε· καὶ γὰρ καὶ αὐτοὶ τοὺς ἀδελφοὺς ἀναμένουσιν.» (Εἰς τὴν Πρὸς Ἑβραίους, Λόγος ΚC', ΕΠΕ 93, 25, 242.)

Τό ἄλλο τμήμα τοῦ Ἄδου ἔμεινε ὅπως ἦταν καί πρῶτα, εἶναι σκοτεινό, καί ἀποτελεῖ τήν πρόγευση τῆς Κολάσεως.

Ὅταν θά ξανάρθει ὁ Χριστός, τότε οἱ ψυχές θά φύγουν καί ἀπό τόν Παράδεισο καί ἀπό τόν Ἄδη, θά ἀδειάσει ὁ Ἄδης καί ὁ Παράδεισος, καί θά ἐπανενωθοῦμε μέ τά ἀφθαρτισμένα σώματά μας, ἐκεῖνα πού θά τά ἔχουμε χάσει στόν τάφο, ἔστω καί ἂν ἔχουν γίνει σκόνη, ἔστω κι ἂν ἔχουν καεῖ ἢ ἔχουν καταβροχθιστεῖ ἀπό τά ψάρια ἢ ἀπό τά θηρία, ἢ ὅ,τι ἄλλο ἔχουν γίνει. Θά τά ἀναστήσει ὁ Χριστός. Εἶναι δυνατός ὁ Θεός!

Καί τότε ἐκεῖνα τά παλιά μέν ἀλλά ἀφθαρτα καί ἀθάνατα σώματα δέν θά τά διέπει πιά κανένας βιολογικός νόμος, ἀλλά μόνο τό Πνεῦμα τό Ἅγιο, γι' αὐτό καί λέγονται *πνευματικά σώματα*. Νά τό θυμώσατε, γι' αὐτό λέγονται *πνευματικά*· ὄχι γιατί θά εἶναι ἄυλα, ἀλλά γιατί θά διέπονται ἀπό τό Πνεῦμα τό Ἅγιο. Δέν θά διέπονται ἀπό βιολογικούς νόμους, ὅπως τώρα, πού γιά νά ζήσω πρέπει νά φάω, ἢ γιά νά πολλαπλασιασῶ πρέπει νά παντρευτῶ, καί οὕτω καθ' ἑξῆς.

Λοιπόν, τότε ἡ ψυχή θά ἐπανενωθεῖ μέ τό παλιό της σῶμα, θά κριθεῖ ὁλόκληρος ὁ ἄνθρωπος, μέ τό σῶμα του καί μέ τήν ψυχή του, καί τότε ὁ μέν εὐσεβής, μέ τήν ψυχή καί τό σῶμα, θά μπεῖ στή Βασιλεία τοῦ Θεοῦ, ὁ δέ ἀσεβής, μέ τήν ψυχή του καί τό σῶμα, θά κριθεῖ καί θά μπεῖ στήν αἰώνια Κόλαση.

Αὕτη εἶναι ἡ πορεία τῆς ψυχῆς μας, παιδιά, δηλαδή τό μέλλον τῆς ψυχῆς μας, μετά τόν χωρισμό της ἀπό τό σῶμα. Ἡ κατάσταση ὅμως αὕτη εἶναι προσωρινή, γιατί θά ἐπανενωθεῖ πάλι μέ τό παλιό της σῶμα, μέ τήν

ἀνάσταση τῶν νεκρῶν.

Σᾶς εἶπα προηγουμένως ὅτι ἡ ψυχὴ εἶναι ἀθάνατη. Ναί, ἀλλὰ δέν εἶναι ἀπό τῆ φύση της ἀθάνατη. Ἐδῶ προσέξτε τώρα κάτι, γιατί δημιουργεῖται πολλές φορές μία παρανόηση.

Ἡ ψυχὴ εἶναι κτίσμα, καί ἐφόσον εἶναι κτίσμα δέν εἶναι δυνατόν νά εἶναι ἀθάνατη· εἶναι θνητή. Κάθε τί πού ἔχει ἀρχή, ἔχει καί τέλος. Ἀλλά τί γίνεται ἐδῶ;

Ἡ ψυχὴ λέμε πῶς εἶναι ἀθάνατη, ὅχι ἀπό τῆ φύση τῆς οὐσίας της, ἀλλά ἐπειδὴ τό θέλει ὁ Θεός νά εἶναι ἀθάνατη. Δέν εἶναι λοιπόν ἀπό μόνη της, καθεαυτήν, ἀθάνατη ἡ ψυχὴ· ὁ Θεός θέλει νά εἶναι ἀθάνατη, καί μένει ἀθάνατη. Ἄν ὁ Θεός πεῖ δέν θέλω ἡ ψυχὴ νά εἶναι ἀθάνατη, τότε γίνεται θνητή. Ἀκόμη, ἂν ὁ Θεός πεῖ ἡ ψυχὴ θέλω νά γίνει μηδέν, τότε ἐπιστρέφει στό μηδέν. Μόνον ὁ Θεός, σᾶς ἔλεγα παλαιότερα στά κοσμολογικά μας θέματα, μόνον ὁ Θεός ἔχει σχέση μέ τό μηδέν.¹⁹

Τό τραγικό γιά τόν ἄνθρωπο τόν ἀμαρτωλό ξέρετε ποιό εἶναι; ὅτι δέν μπορεῖ νά καταργήσει τόν ἑαυτό του! Πόσο θά εὐχόταν, πόσο θά ἐπιθυμοῦσε νά πεθάνει, καί νά μή ξαναὑπάρξει...

Ὑπάρχει ἓνα –κατά τά ἄλλα πολύ ὥραϊο– ποίημα τοῦ Ζαχαρία Παπαντωνίου πού λέει: *Εἶδα δύσεις καί ἀνατολές ἡλίου, χαιρέτησα τούς ἀγρότες, τούς φτωχοὺς ἀνθρώπους... Δέν μοῦ μένει καμμιὰ ἐλπίδα, οὔτε ζητάω τίποτα, δέν θέλω· θά ἤθελα νά τελειώσω πιά.*²⁰

19. Βλ. *Ἡ Γένεσις*, Τόμος Α΄, Μάθημα 2ο, ἔκδ. Ἱ. Μ. Κομνηνείου.

20. *Ἡ προσευχή τοῦ ταπεινοῦ, Τά Θεῖα Δῶρα - Ποιήματα*, ἔκδ. Δημητράκος, Ἀθήναι 1931. Βλ. Μάθημα 13ο, ὑπόσημ. 31, σελ. 34.

Φτωχέ Παπαντωνίου... Ώραϊος ποιητής είσαι, ω-
ραϊα γράφεις... Άλλά, φτωχέ Παπαντωνίου, όσο κι αν
έπιθυμείς νά εξαφανίσεις τόν έαυτό σου, δέν μπορείς!

Αυτό είναι τό δρᾶμα τῶν ἁμαρτωλῶν... ἄλλά καί
τῶν δαιμόνων· καί οἱ δαίμονες θά ἤθελαν νά γίνουν
μηδέν. Γι' αὐτό πιάνει τό παραμῦθι τῶν Χιλιαστῶν,
πού λένε ὅτι οἱ ἁμαρτωλοί θά ἐρωτηθοῦν ἀπό τόν Χρι-
στό αν ἐπιθυμοῦν νά μείνουν στήν ὑπαρξη ἢ ὄχι! Αὐτά
εἶναι παραμῦθια. Ὁ Χριστός ὅ,τι ἔφερε στήν ὑπαρξη
δέν τό ἐπιστρέφει στό μηδέν.²¹ Γι' αὐτό καί ταλαιπω-
ρεῖται ὁ ἄνθρωπος, ὅταν ἀπομακρύνεται τελικά ἀπό
τόν Δημιουργό Του. Σᾶς εἶπα, αὐτό εἶναι ἡ καταδίκη
τῶν ἁμαρτωλῶν ἀνθρώπων.²²

Ἀθάνατος λοιπόν εἶναι μόνον ὁ Θεός. Ὁ ἀπόστο-
λος Παῦλος, στήν Α΄ Πρὸς Τιμόθεον ἐπιστολή, λέει: «ὁ
μόνος –ὁ Θεός, ἐννοεῖται– ἔχων ἀθανασίαν»²³.

Σέ μιὰ κατήχησή του ὁ ἅγιος Κύριλλος Ἱεροσολύ-
μων λέει ὅτι ἡ ψυχὴ εἶναι ἀθάνατη «διὰ τὸν ἀπαθανα-
τίζοντα Θεόν»²⁴. Ἐπειδὴ θέλει ὁ Θεός νά ἀπαθανατί-

21. Βλ. Ἦσ. 66, 22.

22. Εἶναι χαρακτηριστικό τό λογοπαίγνιο τοῦ ἁγίου Ἰουστίνου
Πόποβιτς γιά τοὺς ἀθέους, πού καταδίκασαν τόν Θεό σέ θάνατο,
στό βιβλίον του *Ἀνθρωπος καὶ Θεάνθρωπος* (ἐκδ. Ἀστήρ, Ἀθῆναι
1969, σ. 40): «Οἱ ἄνθρωποι κατεδίκασαν τὸν Θεὸν εἰς θάνατον·
ὁ Θεὸς ὁμως διὰ τῆς ἀναστάσεώς Του "καταδικάζει" τοὺς ἀνθρώ-
πους εἰς ἀθανασίαν»!

23. Α΄ Τιμ. 6, 16.

24. *Κατήχησις Δ΄ Φωτιζομένων, Περὶ ψυχῆς*, ΙΗ΄, ΕΠΕ 1, 124,
152: «Καὶ σεαυτὸν γινῶθι λοιπὸν ὅστις εἶ· ὅτι διπλοῦς ἄνθρωπος
καθέστηκες, ἐκ ψυχῆς τε καὶ σώματος συγκείμενος... Καὶ γίνω-
σκε ψυχὴν ἔχεις αὐτεξούσιον, ἔργον Θεοῦ κάλλιστον, κατ' εἰκό-
να τοῦ πεποιηκότος, ἀθάνατον διὰ τὸν ἀπαθανατίζοντα Θεόν».

ζεται ή ψυχή, γι' αυτό και είναι αθάνατη.²⁵

Ἀλλά τότε, όταν ἀπέρχεται ή ψυχή, ποῦ πηγαίνει; Μά σᾶς τό εἶπα. Παρά ταῦτα, αὐτό μᾶς τό λέει ὁ Χριστός, μᾶς τό ἀποκαλύπτει ή Ἀγία Γραφή. Ὑπάρχουν ὅμως καί διάφορες θεωρίες, πού μᾶς λένε τί γίνεται ὁ ἄνθρωπος ὅταν πεθάνει. Θά ἤθελα νά τίς ξέρετε, γιατί κυκλοφοροῦν, καί νά μπορεῖτε νά τίς ἐλέγχετε. Καί λέγονται *θεωρίες* γιατί κανείς δέν πῆγε νά ἰδεῖ καί νά ξαναγύρισε, ὥστε νά ξέρουμε περί τίνος πρόκειται, παρά μόνο ὅ,τι μᾶς ἀποκαλύπτει ὁ Θεός.

Ἡ πρώτη θεωρία λοιπόν εἶναι αὕτη πού δέχεται ὅτι ή ψυχή πεθαίνει μαζί μέ τό σῶμα, καί αὐτοί πού τό δέχονται αὐτό εἶναι οἱ λεγόμενοι *θνητοψυχῖτες*. Ὅποτε, πέθανε τό σῶμα, πέθανε καί ή ψυχή, τελείωσε. Τό τζάκι, γιά παράδειγμα, ἔχει ξύλα· κάηκαν τά ξύλα, ἔσβησε ή φωτιά. Ἄν ὑποθεθεῖ ὅτι ή φωτιά εἶναι ή ψυχή, κάηκαν τά ξύλα, ἔγιναν στάχτη, ἔσβησε καί ή φωτιά. Πέθανε τό σῶμα, πέθανε καί ή ψυχή. Αὐτοί εἶναι οἱ

25. Γιά τούς Πατέρες, ή ἀθανασία τῆς ψυχῆς δέν εἶναι φυσικό γνώρισμά της, ὅπως τό ἐκλάμβαναν οἱ Ἑλληνες φιλόσοφοι (Πλάτωνος *Τίμαιος*, 42cd, *Φαίδων*, 80b-81c), ἀλλά χάρισμα πού δίνει ὁ Θεός. Ὁ ἱερός Χρυσόστομος ἀναφέρει πῶς τήν ἀθανασία τῆς ψυχῆς χάρισε ὁ Θεός στόν ἄνθρωπο, ἐπειδή ἤθελε νά παραμείνει τό πλάσμα Του ἀθάνατο στό διηνεκές (*Εἰς τὴν Γένεσιν ὁμιλία*, PG 53, 177: «τὴν τῆς ψυχῆς οὐσίαν αὐτῷ ἐχαρίσατο, βουλευθεὶς αὐτὸν καὶ ἀθάνατον εἶναι εἰς τὸ διηνεκές»). Ὁ ἅγ. Εἰρηναῖος Λουγδούνου δέχεται πῶς ή ψυχή φύσει μέν εἶναι θνητή, ἀλλά μέ τή χάρι τοῦ Θεοῦ καθίσταται ἀθάνατη (*Ἐλεγχος καὶ ἀνατροπὴ τῆς ψευδωνύμου γνώσεως*, PG 7, στ. 325). Ὁ δέ π. Ἰωάννης Ρωμανίδης μίλησε γιά τήν *κατὰ χάριν ἀθανασία* τῆς ψυχῆς (Βλ. π. Γεώργιος Μεταλληνός, *Ἐγχειρίδιον, Ἀλληλογραφία π. Ἰωάν. Σ. Ρωμανίδη & καθ. Π. Ν. Τρεμπέλα*, Ἀρμός, 2009, σσ. 224, 239-246).

θνητοψυχῖτες.²⁶

Μιά ἄλλη θεωρία δέχεται ὅτι ἡ ψυχὴ εἶναι μὲν ἀθάνατη, ἀλλὰ μετὰ τὸν χωρισμὸ τῆς ἀπὸ τοῦ σώματος πέφτει σ' ἓναν λήθαργο, σ' ἓναν ὕπνο· οἱ ψυχές, μετὰ τὸν θάνατο τοῦ σώματος, κοιμοῦνται!

Κι αὐτό, μόλις καὶ ἀνάγκη εἶναι νὰ σᾶς πῶ ὅτι δὲν εἶναι σωστό. Οὔτε ἡ πρώτη θεωρία, οὔτε βεβαίως καὶ ἡ δεύτερη εἶναι σωστή. Καὶ δὲν εἶναι σωστή ἡ δεύτερη θεωρία, γιατί ἡ ψυχὴ ἔχει μία πλήρη αἴσθηση τοῦ ἑαυτοῦ τῆς καὶ γνωρίζει πὶο καλά ἀπ' ὅ,τι ὅταν ἦταν μέ τοῦ σώματος ἐδῶ στὸν κόσμο.

Γιὰ τὸ ὅτι ἡ ψυχὴ ζεῖ καὶ ἔχει πλήρη αἴσθηση τοῦ ἑαυτοῦ τῆς, ἀκοῦστε νὰ σᾶς πῶ μερικά ἐπιχειρήματα ἀπὸ τὴν Ἁγία Γραφή.

Ὅταν οἱ Σαδδουκαῖοι πρόβαλαν στὸν Κύριο τὸ θέμα τῆς ἀναστάσεως τῶν νεκρῶν, ξέρετε ποῖο χωρίο πῆρε Ἐκεῖνος ἀπὸ τὴν Ἁγία Γραφή, ἀπὸ τὴν Ἑξοδο, γιὰ νὰ τοὺς ἀποδείξει ὅτι οἱ ἄνθρωποι, ἂν καὶ πεθαίνουν, ἡ ψυχὴ τοὺς ζεῖ; Πῆρε τὸ ἐξῆς.

Ὅταν ὁ Μωϋσῆς στάθηκε μπροστά στὴ φλεγόμενη ἀλλὰ μὴ κατακαιόμενη βάτο, τότε ἄκουσε τὴ φωνὴ τοῦ

26. Ὁ Δημόκριτος (5ος-4ος αἰώνας π.Χ.) καὶ ὁ Ἐπίκουρος (4ος-3ος αἰώνας π.Χ.) δίδασκαν τὴν ψυχὴ «φθαρτὴν, τῷ σώματι συνδιαφθειρομένην» (Ψευδο-Πλούταρχος, *Περὶ τῶν ἀρεσκόντων φιλοσόφοις φυσικῶν δογμάτων*, 899c), ὅτι δηλαδή ἡ ψυχὴ πεθαίνει μαζί μέ τὸ σῶμα. Ἀπὸ ἐκεῖ καὶ πέρα, τὴν δοξασίᾳ αὐτὴ υἰοθέτησαν τὸν 3ο αἰῶνα μ.Χ. οἱ *Θνητοψυχῖτες*, μὴ ἀραβικὴ αἵρεση, ποὺ παρουσίασε καινοφανεῖς στὰ πράγματα τοῦ Χριστιανισμοῦ διδασκαλίες (βλ. Εὐσέβιος Καισαρείας, *Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία*, βιβλίο 6, κεφ. 37, PG 20, 597B). Πνευματικοὶ ἀπόγονοι ἐκείνων σήμερα εἶναι κάποιοι αἰρετικοί, ὅπως οἱ *Ἀντβεντιστές τῆς 7ης ἡμέρας*, οἱ *Μάρτυρες τοῦ Ἰεχωβά*, κ.ἄ.

Θεοῦ νά τοῦ λέει: «Εγὼ εἶμι ὁ Θεὸς τοῦ πατρὸς σου, Θεὸς Ἀβραάμ καὶ Θεὸς Ἰσαὰκ καὶ Θεὸς Ἰακώβ»²⁷. Ὁ Κύριος τώρα, ὁ Ἰησοῦς Χριστός, παίρνει αὐτό τό γεγονός ὡς ἐπιχείρημα καὶ λέει: Ἀφοῦ εἶπε ὁ Θεός στὸν Μωυσῆ ὅτι εἶναι ὁ Θεός τοῦ Ἀβραάμ καὶ τοῦ Ἰσαὰκ καὶ τοῦ Ἰακώβ, δέν εἶναι Θεός νεκρῶν ἀλλὰ Θεός ζώντων. Πῶς λοιπόν ὁ Θεός θά ὀνομαζόταν Θεός τοῦ Ἀβραάμ, ἂν ὁ Ἀβραάμ δέν ὑπῆρχε;²⁸

Μ' ἄλλα λόγια, πῶς μπορούμε νά λέμε ὅτι εἵμαστε κάτοχοι ἐνός σπιτιοῦ, πού κήκε, καταστράφηκε, καὶ δέν ὑπάρχει πιά; Γιά νά λέει ὁ Θεός ὅτι εἶναι Κύριος καὶ Θεός τοῦ Ἀβραάμ καὶ τοῦ Ἰσαὰκ καὶ τοῦ Ἰακώβ, πάει νά πεῖ ὅτι οἱ τρεῖς αὐτοὶ Πατριάρχες ὑπάρχουν, παρότι ἔχουν πεθάνει.

Ἕνα ἐπιχείρημα εἶναι αὐτό.

Θυμηθεῖτε κάτι ἄλλο ἀκόμη. Στὴ Μεταμόρφωση τοῦ Χριστοῦ ἐμφανίστηκε ὁ προφήτης Ἡλίας, ὁ ὁποῖος εἶχε δράσει στὴν ἐποχὴ τοῦ βασιλιᾶ Ἀχαάβ, χίλια περὶπου χρόνια πρὸ Χριστοῦ, ἀλλὰ δέν δοκίμασε θάνατο –ἄλλο θέμα μεγάλο αὐτό... πρόδρομος τῆς ἀναστάσεως τῶν σωμάτων. Ἐμφανίστηκε καὶ ὁ Μωυσῆς, πού εἶχε ζήσει χίλια πεντακόσια χρόνια πρὶν ἀπὸ τὸν Χριστό. Αὐτό δείχνει ὅτι οἱ ψυχές ἔχουν αἴσθηση, ἔχουν πλήρη συνείδηση· δέν εἶναι σέ λήθαργο.

Ἀκόμα θά ἤθελα νά σᾶς θυμίσω καὶ ἐκεῖνον τὸν διάλογο ἀπὸ τὴν παραβολὴ τοῦ πλουσίου καὶ τοῦ Λαζάρου. Ὁ πλούσιος τῆς παραβολῆς βλέπει τὸν Ἀβραάμ καὶ τὸν Λάζαρο στὸν Παράδεισο καὶ λέει: Σέ παρακα-

27. Ἔξοδ. 3, 6.

28. Βλ. Ματθ. 22, 31-32. Μάρκ. 12, 26-27.

λω, πάτερ Ἀβραάμ, στείλε τόν Λάζαρο στό σπίτι τοῦ πατέρα μου –δηλαδή νά ἀναστηθεῖ– γιατί ἔχω πέντε ἀδελφια, τά ὁποῖα... Μήν ἔρθουν καί αὐτοί ἐδῶ καί ταιλαιπωροῦνται ὅπως ἐγώ. Τοῦ ἀπαντᾷ ὁ Ἀβραάμ: «Μνήσθητι τέκνον», θυμήσου παιδί μου, «ὅτι ἀπέλαβες σὺ τὰ ἀγαθὰ σου ἐν τῇ ζωῇ σου...» καί λοιπά.²⁹

Ὡστε ὑπάρχει διάλογος μεταξύ τῶν ψυχῶν! Ὡστε μποροῦν νά θυμοῦνται ἢ νά ἀναγνωρίζουν πρόσωπα! Ἄρα λοιπόν οἱ ψυχές ἔχουν πλήρη αἴσθηση καί πλήρη μνήμη. Ἐκεῖνο πού σήμερα δέν τό θυμᾶμαι διότι ὁ ἐγκέφαλος ἔχει καταστραφεῖ ἢ ἔχει γεράσει, ἡ ψυχή, ἀπαλλαγμένη τότε ἀπό τό ὄργανό της, τόν ἐγκέφαλο, μπορεῖ νά θυμᾶται στό ἀκέραιο τά πάντα. Εἶναι ἡ μνήμη... ἡ φοβερή μνήμη... ὅταν θά θέλουμε νά ξεχάσουμε, ἀλλά... Στόν κόσμο αὐτόν μποροῦμε νά ξεχάσουμε· ἐκεῖ ὅμως δέν θά μποροῦμε νά ξεχάσουμε!³⁰

29. Βλ. Λουκᾶ 16, 19-31.

30. Πολλοί ἄνθρωποι, ὅταν εἶναι βαριά ἄρρωστοι ἢ βρεθοῦν πολύ κοντά στόν θάνατο, βιώνουν τίς λεγόμενες μεταθανάτιες ἐμπειρίες, ἔχοντας πλήρη συνείδηση τῶν γεγονότων. Ὅταν ἀνανήφουν, ἀναφέρουν ὅτι εἶχαν ἀποκοπεῖ ἀπό τό σῶμα τους καί μποροῦσαν νά δοῦν ἀπό ψηλά τόν ἑαυτό τους, ἐνῶ μποροῦν νά ἐπαναφέρουν στή μνήμη τους αὐτό πού τούς συνέβη κατά τήν κρίσιμη κατάσταση ἢ ἀκόμη καί ὅταν πέθαιναν. Κάποιοι ἔχουν μιά ἀναδρομή τῆς ζωῆς τους, μιά στιγμαία πανοραμική ὄψη τῶν ὅσων ἔκαναν, ἀπό τήν παιδική τους ἡλικία μέχρι ἐκείνη τή στιγμή. Στίς ἐμπειρίες αὐτές ὑπάρχει κι ἓνα ἐπιστημονικό παράδοξο. Ἀπό ἔρευνες πού ἔγιναν, γνωρίζουμε πώς, ὅταν ὁ ἐγκέφαλος παθαίνει ζημιά, ἡ πρώτη ἀπώλεια εἶναι ἡ μνήμη· οἱ ἀσθενεῖς χάνουν τή μνήμη τους πρῶν καί μετά. Κατά περίεργο ὅμως τρόπο, στό μεταξύ διάστημα ὅπου βιώνουν τήν μεταθανάτια ἐμπειρία τους, ἡ μνήμη τους εἶναι πολύ ξεκάθαρη καί διατηρεῖται γιά ὅλη τήν υπόλοιπη ζωή τους. Φαίνεται λοιπόν ὅτι ὑπάρχει μιά περίοδος αὐξημένης συνειδησεως, ἔ-

Θυμηθεῖτε ἀκόμη καί τόν ληστή στόν σταυρό, πού τοῦ εἶπε ὁ Κύριος «σήμερον μετ' ἐμοῦ ἔσῃ ἐν τῷ παραδείσῳ»³¹, σήμερα μαζί μου θά εἶσαι στόν Παράδεισο. Γιά νά τοῦ τό πεῖ αὐτό, σημαίνει ὅτι ἡ ψυχὴ τοῦ ληστοῦ οὔτε σέ λήθαργο θά ἔπεφτε, οὔτε θά πέθαινε.

Ὑπάρχει ἀκόμη μία τρίτη θεωρία· εἶναι τῆς μετενσαρκώσεως. Εἶναι μία ἀνόητη θεωρία, γιά τὴν ὁποία κι ἄλλοτε σᾶς ἔχω μιλήσει, πού ὑποστηρίζει ὅτι ἡ ψυχὴ πηγαίνει ἀπὸ σῶμα σέ σῶμα γιά νά γίνεи καλύτερη!³²

Καί ποιός εἶναι ὁ σκοπός, παρακαλῶ, ἂν μάλιστα πηγαίνει καί σέ σώματα ζώων καί φυτῶν; Μά τό ζῶο δέν ἔχει συνείδηση, δέν ἔχει ἐγώ· πῶς εἶναι δυνατόν ποτέ νά βελτιωθεῖ καί νά γίνεи πιο ἐνάρετη ἡ ψυχὴ ὅταν μπεῖ μέσα σέ μιὰ κότα, σ' ἓναν γάιδαρο ἢ σέ μιὰ κατσίκα;... Νά μέ συμπαθᾶτε πού τά λέω ἔτσι... ἀλλά εἶναι γιά νά γελάει κανεῖς μέ τίς ἀνοησίες πού λένε οἱ ἄνθρωποι! Ἀλλά ξαναγύρισε, καί μάλιστα ἔγινε τῆς μόδας τώρα αὐτὴ ἡ θεωρία τῆς μετενσαρκώσεως.

Ὅλες αὐτές οἱ θεωρίες πού ἀναφέραμε, παιδιὰ, προσπαθοῦν νά ἐξηγήσουν τί γίνεται ἡ ψυχὴ μετὰ θάνατον.

Θά ἤθελα ἀκόμη νά σᾶς πῶ ὅτι ἡ ψυχὴ δέν φέρει καμμιὰ ἁμαρτία ὅταν γεννιέται ὁ ἄνθρωπος, ἐκτός ἀπὸ

νας φαινομενικός τρόπος, κατὰ τόν ὁποῖο ὁ ἐγκέφαλος, ἐνῶ βρίσκεται ἐκτός λειτουργίας ἢ εἶναι ἐξαιρετικά κατεστραμμένος, ἡ συνείδηση παραμένει αὐξημένη, οἱ ἀναμνήσεις καταγράφονται. Αὐτό ὅμως ἀντιτίθεται στήν τωρινὴ ἐπιστημονικὴ μας κατανόηση καί μᾶς ἀναγκάζει νά ἀναθεωρήσουμε τίς ἀπόψεις μας σχετικὰ μέ τὴν ἀλληλεπίδραση ἐγκεφάλου καί νοῦ, σώματος καί ψυχῆς.

31. Λουκᾶ 23, 43.

32. Βλ. Μάθημα 22ο, ὑπόσημ. 7 καί 8, σσ. 252-253.

τό προπατορικό ἁμάρτημα.

Θυμηθεῖτε ἐκεῖνον τόν ἄνθρωπο, στό εὐαγγέλιο, πού γεννήθηκε τυφλός, καί ρώτησαν οἱ μαθητές τοῦ Χριστοῦ «*Ραββί, τίς ἡμαρτεν, οὗτος ἢ οἱ γονεῖς αὐτοῦ, ἵνα τυφλὸς γεννηθῇ;*», καί ὁ Κύριος εἶπε: «*οὔτε οὗτος ἡμαρτεν οὔτε οἱ γονεῖς αὐτοῦ, ἀλλ' ἵνα φανερωθῇ τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ ἐν αὐτῷ*». Πίστευαν τότε οἱ Ἑβραῖοι, καί ἰδιαίτερος οἱ Φαρισαῖοι, ὅτι ἂν ἁμάρταναν οἱ γονεῖς, τό παιδί θά γεννιόταν ὄχι ἀπλῶς τυφλό ἢ κουτσό ἢ ὅ,τι ἄλλο, ἀλλά καί ἁμαρτωλό. Γι' αὐτό, ὅταν οἱ Φαρισαῖοι ἀνέκριναν τόν θεραπευμένο τυφλό, τοῦ εἶπαν: «*὘ν ἁμαρτίαις σὺ ἐγεννήθης ὅλος, καὶ σὺ διδάσκεις ἡμᾶς;*».³³ Καί ὅλα αὐτά ἐπειδὴ γεννήθηκε τυφλός!

Ὁ ἄνθρωπος ὅμως δέν γεννιέται ἁμαρτωλός· ἔχει μόνο τό προπατορικό ἁμάρτημα. Κάθε ἁμαρτία ἐπιτελεῖται ἀπὸ τὴ δική του τὴν προαίρεση. Μόνος του ὁ ἄνθρωπος ἁμαρτάνει, γιατί θέλει νά ἁμαρτάνει.

Ἐπίσης δέν ὑπάρχει γυναικεία καί ἀνδρική ψυχή. Καί τοῦ ἀνδρα καί τῆς γυναίκας ἡ ψυχὴ εἶναι ἴδια· δέν ὑπάρχουν διαφορές.

Ὁ ἅγιος Κύριλλος Ἱεροσολύμων λέει: «*Ὅμοιαι πᾶσαι αἱ ψυχαὶ εἰσιν ἀνδρῶν τε καὶ γυναικῶν· τὰ γὰρ μέλη τοῦ σώματος διακέκριται μόνον*»³⁴. Ὅλες οἱ ψυχές, καί τῶν ἀνδρῶν καί τῶν γυναικῶν, εἶναι ὅμοιες· μόνο τὰ μέλη τοῦ σώματος εἶναι διαφορετικά.

Θά μοῦ πεῖτε ὅτι ὑπάρχει ἀνδρική ψυχολογία καί γυναικεία ψυχολογία. Δέν ἔχω χρόνο νά σᾶς ἀναλύσω πὶό πολὺ τό θέμα. Ἀλλά τό σῶμα, ἀνάλογα μέ τὴν κα-

33. Ἰωάν. 9, 1-34.

34. Κατήχησις Δ', Περὶ ψυχῆς, κ', ΕΠΕ 124, 1, 152.

τασκευή του, ἂν εἶναι ἄνδρας ἢ γυναίκα, ἐπιδρῶ καί
στήν ψυχή, γιά νά ἐμφανισθεῖ αὐτό πού λέμε γυναικεία
καί ἀνδρική ψυχολογία· ἢ, ὅπως τό λέει ἕνας νεώτερος
ψυχολόγος, *ἄνιμους* καί *ἄνιμα*, σάν νά λέγαμε *ψυχός*
καί *ψυχή*... *animus* καί *anima*. Ἀλλά αὐτό εἶναι μιά
θεωρία.³⁵

Στήν πραγματικότητα ἡ ψυχή εἶναι μιά· τά χαρα-
κτηριστικά τοῦ σώματος, κατά κάποιον τρόπο, χρωμα-
τίζουν τήν ψυχή, ἢ καλύτερα, ἀκριβέστερα, τή συμπε-
ριφορά της· κατά τά ἄλλα, ἡ ψυχή καί τοῦ ἄνδρα καί
τῆς γυναίκας εἶναι μιά. Σπουδαῖο αὐτό τό σημεῖο.

Ἀκόμα θέλω νά σᾶς πῶ, παιδιά, ὅτι ἡ ψυχή ἔχει
τρομακτικά μεγάλη ἀξία. Καί ὁ ὅλος ἄνθρωπος ἔχει
πολύ μεγάλη ἀξία. Ὁ Κύριος δέν κάθησε νά ἀποδείξει
ἂν ὑπάρχει ἢ δέν ὑπάρχει ψυχή· μᾶς μίλησε ὅμως γιά
τήν ἀξία της. Εἶπε: «Τί γάρ ὠφελήσει ἄνθρωπον εἰάν
κερδήσῃ τόν κόσμον ὅλον, καί ζημιωθῇ τήν ψυχὴν
αὐτοῦ; ἢ τί δώσει ἄνθρωπος ἀντάλλαγμα τῆς ψυχῆς
αὐτοῦ;»³⁶. Αὐτό δείχνει ὅτι ἡ ψυχή εἶναι ἀνεκτίμητη.

35. Εἰσηγητής τῆς *Ἀναλυτικῆς Ψυχολογίας* ἦταν ὁ Ἑλβετός ἰα-
τρός καί ψυχολόγος Κάρλ Γιούνγκ (Carl Gustav Jung, 1875-1961).
Ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον ἀποτελεῖ ἡ μελέτη του πάνω στήν ψυχολο-
γία ἀνδρῶν καί γυναικῶν. Ὁ Γιούνγκ ἀναφέρει τή διαφορετικό-
τητα τοῦ ἀνδρικοῦ καί γυναικεῖου ἀσυνειδήτου, ὑποστηρίζοντας
ὅτι στό γυναικεῖο ἀσυνείδητο ὑπάρχει ἕνα ἀρσενικό στοιχεῖο, πού
τό ὀνόμασε *ἄνιμους* (ἀπό τό λατινικό *animus*-*ψυχή*), τό ὁποῖο
προσωποποιεῖται στά ὄνειρα ὑπό ἀνδρική μορφή. Ἀντίστοιχα,
στό ἀσυνείδητο κάθε ἄνδρα ὑπάρχει τό *ἄνιμα* (*anima*) πού ἀπο-
δίδεται μέ γυναικεία εἰκόνα. Τέλος, θεωρεῖ ὅτι ἡ ἐρωτική ἑλξη
ἄνδρα καί γυναίκας ἐπέρχεται ἀπό τήν ἀμοιβαία ἐσωτερική ἑλξη
τοῦ ζεύγους τῶν ἀντιθέτων, *ἄνιμους* καί *ἄνιμα*.

36. *Μαρκ.* 8, 36-37.

Ὁλόκληρο τό σύμπαν δέν ζυγίζει τόσο, ὅσο ζυγίζει μιὰ ἀνθρώπινη ψυχή! Γι' αὐτήν τήν ἀνθρώπινη ψυχή, γι' αὐτό τό ἀνθρώπινο πρόσωπο, ἀκριβέστερα, γι' αὐτήν τήν ἀνθρώπινη ὑπαρξη, ἔγινε ὁ Υἱός τοῦ Θεοῦ ἄνθρωπος. Εἶναι τεράστιο καί ἀσύλληπτο θέμα.

Ὁ ἀπόστολος Παῦλος λέει, ἀλλά καί οἱ Πατέρες: *Πῶς σκανδαλίζεις τόν ἄλλο ἄνθρωπο, γιά τόν ὁποῖο πέθανε ὁ Χριστός;... Πῶς κάνεις τόν ἄλλο ἄνθρωπο νά ἁμαρτάνει, γιά τόν ὁποῖο σταυρώθηκε ὁ Χριστός;...*³⁷ Ἔχει μεγάλη λοιπόν ἀξία ἡ ἀνθρώπινη ψυχή.

Ὡστε ἔχουμε πολύ μεγάλη ἀξία, παιδιά, ἔχουμε στ' ἀλήθεια ἕναν θησαυρό! τό θέμα ὅμως εἶναι νά τόν ἀξιοποιήσουμε.

Ξέρετε, ὅταν βγάζουμε ἀπό ἕνα ὀρυχεῖο διαμάντια, βέβαια εἶναι διαμάντια, βέβαια ἔχουν ἀξία, ἔχουν πολύ μεγάλη ἀξία τά διαμάντια, ἀλλά μόνο τότε θά μπορέσουν νά λάμπουν, ὅταν αὐτά τά διαμάντια τά λειάνουμε, τούς κάνουμε ἔδρες, καί ἔτσι θά μποροῦν νά ἀκτινοβολήσουν τό φῶς καί νά τό ἀναλύσουν στά χρώματα τῆς ἱριδος.

Μέ ἄλλα λόγια, καί ἡ ψυχή εἶναι ἕνας θησαυρός, εἶναι ἕνα διαμάντι· πρέπει ὅμως νά καλλιεργηθεῖ, νά διαπαιδαγωγηθεῖ, χρειάζεται ἡ ἀγωγή τῆς ψυχῆς. Γι' αὐτό πρέπει νά κάνουμε τό πᾶν γιά νά ἔχουμε σωστή ἀγωγή τῆς ψυχῆς. Καί ποιὰ εἶναι ἡ σωστή ἀγωγή τῆς ψυχῆς; εἶναι οἱ ἀρετές, εἶναι ἡ πίστη, ἡ ἐλπίδα, ἡ ἀγάπη... εἶναι ὅλος ὁ εὐαγγελικός νόμος, πού κάνει τήν ψυχή ὠραία, τήν κάνει χαριτωμένη. Τί σημαίνει *χαριτωμένη*; Ἔχει τή χάρη τοῦ Θεοῦ!

37. Βλ. Α' Κορ. 8, 11-13. Ρωμ. 14, 16. Β' Κορ. 11, 29. κ.ἀ.

Ἦλεγε ὁ Μένανδρος: *τί χαριτωμένος πού εἶναι ὁ ἄνθρωπος, ὅταν εἶναι ἄνθρωπος!...*³⁸ Ὅταν δηλαδή ἡ ψυχὴ του ἔχει γίνεи ὥραία, ἔχει καλλιεργηθεῖ, τότε εἶναι ἄνθρωπος.

Αὐτό πού λέμε *ψυχαγωγία*³⁹ δέν εἶναι τίποτα ἄλλο παρὰ ἡ ἀγωγή τῆς ψυχῆς. Δέν ξέρω ὅμως ποῦ ξέπεσε τό πράγμα, νά καταστρέφουμε, νά τσαλαβουτᾶμε καί νά ποδοπατοῦμε τήν ψυχὴ μας, μέ αὐτό πού σήμερα λέμε *ψυχαγωγία*! Κάθε ἄλλο εἶναι παρὰ αὐτό πού λέει τό ὄνομά της, *ψυχαγωγία*.

Ὁ ἱερός Χρυσόστομος, σέ μία του ὁμιλία, λέει: «*Ψυχῆς οὐδὲν οἰκειότερον οὐδενί*»⁴⁰, τίποτα δέν σοῦ εἶναι πιό οἰκεῖο, πιό κοντινό σου, ἀπό τήν ψυχὴ σου.

Καί σέ μία ἄλλη ὁμιλία του, πάλι, λέει: «*Πόθεν οὖν δυνήσομαι μαθεῖν ὅτι ψυχὴν ἔχεις ἀνθρώπου*», ἀπό ποῦ θά μπορέσω λοιπόν νά μάθω ὅτι ἔχεις ἀνθρώπινη ψυχὴ, «*ὅταν λακτίζης ὥς οἱ ὄνοι*», ὅταν ἐσύ κλωτᾷς σάν τά γαιδούρια, «*ὅταν μνησικακῆς ὥς αἱ κάμηλοι*», ὅταν μνησικακεῖς σάν τίς καμήλες, «*ὅταν δάκνης ὥς αἱ ἄρκοι*», ὅταν δαγκώνεις σάν τίς ἀρκοῦδες, «*ὅταν ἀρπάζης ὥς οἱ λύκοι*», ὅταν ἀρπάζεις σάν τούς λύ-

38. «*Ὡς χαρίεν ἐστ' ἄνθρωπος, ὅταν ἄνθρωπος ᾖ.*» (*Comicorum Atticorum fragmenta*, 484, τόμ. 3, ἔκδ. Teubner, Leipzig 1888)

39. Ἀρχικά ἡ λέξη *ψυχαγωγία* περιέγραφε τίς πρακτικές τῆς ἀνάκλησης τῶν νεκρῶν στὰ *νεκριομαντεῖα* (νεκρομαντεῖα), μέ σκοπὸ τήν γνώση τοῦ μέλλοντος. Ἡ πρακτικὴ τῆς συνίστατο στήν ἄνοδο τῆς ψυχῆς ἀπό τόν Ἅδη, μέ τήν τήρηση ἑνός τελετουργικοῦ (βλ. *Ὀδύσσεια*, ραψωδία λ', στίχ. 10-605) γνωστή ὡς *Νέκυια*. Μέ τήν πάροδο τοῦ χρόνου, ἰδιαίτερα στή ρωμαϊκὴ περίοδο, ἡ νεκριομαντεῖα, πού ἀσκεῖτο ἀπὸ τοὺς εἰδικούς νεκριομάντεις ἢ ψυχαγωγούς, γνώρισε ἰδιαίτερη ἀνθηση (βλ. *Λεξικό τῆς Σούδας*).

40. *Εἰς τὸ Κατὰ Ματθαῖον*, Ὁμιλία ΛΕ', ΕΠΕ 10, 38, 502.

κους, «ὅταν κλέπτῃς ὡς αἱ ἀλώπεκες», ὅταν κλέβεις σάν τίς ἀλεποῦδες, «ὅταν δολερός ᾦς ὡς οἱ ὄφεις», ὅταν εἶσαι ὕπουλος σάν τά φίδια, «ὅταν ἀναισχυνητῇς ὡς ὁ κύων», ὅταν φέρεσαι ἀδιάντροπα, σάν τό σκυλί;

Ἐνῶ λίγο πύό πάνω ρωτάει: «Πόθεν δυνήσομαι μαθεῖν ὅτι ψυχὴν ἔχεις ἀνθρώπου;»· ἀπό ποῦ μπορῶ νά γνωρίσω ὅτι ἔχεις ἀνθρώπου ψυχὴ; «ὅτι βαδίζεις; ἀλλὰ τοῦτο καὶ τῶν ἀλόγων», τό ὅτι βαδίζεις; αὐτό τό κάνουν καὶ τά ἄλογα ζῶα, «ἀλλ' ὅτι ἐσθίεις καὶ πίνεις; ἀλλὰ τοῦτο καὶ τῶν θηρίων»,⁴¹ ἀπό τό ὅτι τρῶς καὶ πίνεις καὶ κοιμᾶσαι; αὐτό τό κάνουν καὶ τά θηρία!

Ξέρετε ἀπό τί καταλαβαίνουμε ὅτι κάποιος εἶναι ἄνθρωπος; Ἀπό τό μεγαλεῖο τῶν ἀρετῶν!

Παιδιά, αὐτὴν τὴν ψυχὴ, πού μᾶς ἔδωσε ὁ Δημιουργός μας, ὁ Ἰησοῦς Χριστός, ὀφείλουμε νά τὴ σιλωσσουμε, νά τὴ γυαλίσουμε, ὀφείλουμε νά τὴν καθαρίσουμε, νά τὴν περιποιηθοῦμε, νά τὴν αὐξήσουμε σὲ ἀρετές, νά τὴν πλουτίσουμε. Ἄν τό θέλετε... μόνο αὐτὴν τὴ στολισμένη ψυχὴ θά πάρουμε μαζί μας! Ἀπ' ὅ,τι μᾶς περιβάλλει στὸν παρόντα κόσμος, τίποτα δέν θά πάρουμε μαζί μας, τίποτα... οὔτε πλοῦτη, οὔτε τέχνες, οὔτε τὴν ἐκτίμηση καὶ ἀγάπη τῶν ἀνθρώπων, οὔτε ἀξιώματα... Δέν θά πάρουμε τίποτα, παρὰ μόνο αὐτὴ τὴν ψυχὴ, αὐτὴν τὴν οἰκεῖαν ψυχὴ, τὴ δικὴ μας τὴν ψυχὴ, τὴν ὁποία θά ἔχουμε καλλιεργήσει ὅπως ὁ Χριστός θέλει.

Ἄν ρωτήσετε τί εἶναι τό Εὐαγγέλιο, ἂν ρωτήσετε τί εἶναι ὁ Χριστιανισμός, θά σᾶς ἀπαντήσω ὅτι εἶναι τό ἐγγχειρίδιο ἐκεῖνο πού μᾶς λέει πῶς νά φτιάξουμε τὴν

41. Εἰς τὴν Β' Κορινθίους, Ὁμιλία C', ΕΠΕ 19, 81, 188.

ψυχή μας, πῶς νά τήν κάνουμε πολύ ὠραία τήν ψυχή μας, ὥστε νά τήν παρουσιάσουμε στόν Δημιουργό της ἔτσι ὅπως Ἐκεῖνος θά ἤθελε πραγματικά νά εἶναι. Γι' αὐτό καί ἐμφανίζεται ἡ ψυχή ὡς *νύμφη*, καί ὁ Χριστός ὡς *Νυμφίος*.

Πολύ ὠραῖα τελειώνει τό βιβλίο τῆς Ἀποκαλύψεως μ' ἓναν διάλογο. Λέει ὁ Ἰησοῦς Χριστός: «*Ἴδὸν ἔρχομαι ταχύ*». Ἡ *νύμφη* (ἡ ψυχή τοῦ κάθε πιστοῦ, ἀλλά καί ἡ Ἐκκλησία) καί τό *Πνεῦμα* (τό Ἅγιο Πνεῦμα, πού μένει στήν κάθε ψυχή, ἀλλά καί στήν Ἐκκλησία) ἀπαντοῦν: «*Ἔρχου*», ἔλα, Κύριε Ἰησοῦ, Σύ πού εἶσαι ὁ Νυμφίος μου! Καί τότε ὁ Κύριος, ὁ *Νυμφίος*, ξαναλέει: «*Ναὶ ἔρχομαι ταχύ*»· ναί, ἔρχομαι γρήγορα. Καί πάλι ἡ *νύμφη* καί τό *Πνεῦμα* ἀπαντοῦν: «*Ἀμήν, ναὶ ἔρχου, Κύριε Ἰησοῦ*».⁴²

Καί μ' αὐτό τό *Ἀμήν*, παιδιά, τελειώνουμε κι ἐμεῖς τά φετινά μας μαθήματα.

Εὔχομαι νά σᾶς εὐλογεῖ ὁ Θεός.

Κυριακή, 24 Ἀπριλίου 1983

42. Ἀποκ. 22, 12-20.